

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.59-88>

УДК: 342.525(477)»364»

© Наталія Ротар¹

ТРАНСФОРМАЦІЯ ХАРАКТЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті здійснений аналіз процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави. Вивчення політичного дискурсу змін в організації діяльності Верховної Ради України в умовах російської агресії довело, що ця проблема активно дискутувалася парламентськими фракціями в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн голосування народних депутатів України. На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Дослідження оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності вказує, що воно відбувалося засобами турборежиму, який: позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України; характеризується зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою Регламентом процедурою їх розгляду; спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів, призвів до зростання частки порушень процедури законотворчості діяльності. Аналіз динаміки форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану вказує на не-

59

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: n.rotar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6430-3460>

обхідність поширення інформації про зміст законодавчої діяльності українського парламенту на тільки в комунікаційному просторі зацікавлених цільових аудиторій. Здійснений аналіз який довів, що для українського парламенту характерний високий рівень інституційної стійкості та політичної спроможності.

Ключові слова: інституційна стійкість, політична спроможність, політична діяльність, парламентська діяльність, Верховна Рада України, цифрові форми політичної діяльності, інформаційно-комунікаційна діяльність, законотворча діяльність, правовий режим воєнного стану.

Transformation of the Character of the Activities of the Verkhovna Rada of Ukraine

in the Conditions of the Legal Regime of the Martial Law

60 — *The article analyzes the process and results of the transformation of the nature of the activity of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law caused by large-scale Russian aggression against the Ukrainian state. The study of the political discourse of changes in the organization of the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of Russian aggression proved that this problem was actively discussed by parliamentary factions in the context of implementing the possibility of normative and legal consolidation of holding plenary sessions in remote mode and, accordingly, online voting of people's deputies of Ukraine. Against the background of the lack of international experience of using such an organizational form of activity of the national parliament as remote plenary sessions, Ukraine may be the first country in which the legislative body of power will introduce this innovation. The study of renewal of the activity format of the Parliament of Ukraine in the context of the problem of compliance with the standards of law-making activity indicates that it took place by means of the turbo regime, which: marked by a significant increase in the number of adopted Laws of Ukraine; is characterized by a reduction in the time of processing and passage of draft laws according to the procedure for their review provided for by the Regulation; caused a decrease in the number of registered draft laws, led to an increase in the number of violations of the law-making procedure. Analysis of the dynamics of the forms of information and communication activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law indicates the need to disseminate information about the content of the legislative activities of the Ukrainian*

parliament only in the communication space of interested target audiences. The conducted analysis proved that the Ukrainian parliament is characterized by a high level of institutional stability and political capacity.

Keywords: *institutional sustainability, political capacity, political activity, parliamentary activity, Verkhovna Rada of Ukraine, digital forms of political activity, information and communication activity, law-making activity, legal regime of martial law.*

Актуальність теми дослідження. Світовий досвід функціонування стабільних та розвинених демократій переконливо доводить, що саме за допомогою інструментів парламентської демократії держави забезпечують найбільш оптимальні умови для вирішення актуальних питань суспільного розвитку, дієве функціонування систем представництва та узгодження інтересів, вироблення оптимальних інструментів дій держави в умовах політичних криз, невідзначеності та війн. Саме такий потенціал та широка функціональна здатність, наділяє інститут парламентаризму винятковою цінністю, зданою забезпечити регулярне оновлення влади та стан динамічної стабільності демократії. Для України, щодо якої російський агресор здійснює масштабну збройну агресію, збереження сталих парламентських практик є однією з умов перемоги над ворогом та підтвердженням намірів йти курсом європейської інтеграції та демократичного розвитку.

Аналіз результатів наукових досліджень. Предметне поле даного дослідження визначило потребу прелімінарного вивчення двох тематичних груп наукових досліджень. Перша група об'єднала сучасні дослідження парламентської діяльності (Christiansen, Griglio, Lupo, 2023; Copeland, Patterson, 1994), чинників трансформації її форм та характеру (Brunner, 2013), місця та ролі парламентської опозиції у діяльності національних парламентів світових демократій (Albrecht, Karlsson, Persson, 2021; Helms, 2008; Hohendorf, Saalfeld, Sieberer, 2020; Karlsson, Persson, Mårtensson, 2024), форм та змісту парламентських дебатів (Mochtak, Glaurdić, Lesschaeve, 2020), впливу цифрових трансформацій політичного поля та штучного інтелекту на адміністрування парламентської діяльності та формування політичного порядку денного (Troitiño, 2023; Wahl, 2024). До другої групи наукових досліджень, що мають принципове значення для вивчення трансформації діяльності парламенту України в умовах російської агресії, нами від-

несені наукові розвідки, що сформували дискурсивне поле війни в сучасній політичній науці (Mochtak, M., Muharemović, 2022; Morley, Bayley, 2009). Аналіз результатів наукових досліджень в двох групах вказує на те, що дослідження парламентської діяльності в умовах зовнішньої агресії та правового режиму воєнного стану є перспективним напрямом розвитку сучасної політичної науки.

Метою даної статті є дослідження процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: (1) проаналізувати політичний дискурс змін в організації діяльності Верховної ради України в умовах правового режиму воєнного стану; (2) охарактеризувати оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності; (3) проаналізувати динаміку форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану.

Методологія дослідження. Методологічні принципи вивчення трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану визначаються концептуальними рамками неоінституціоналізму, відповідно до яких наукове дослідження політичних інститутів має спрямовуватися на подолання контекстуалізму (дослідження політики як дзеркального відображення контексту); редукціонізму (вивчення політичних феноменів як наслідків індивідуальної поведінки); утилітаризму (аналіз дії як результату обчисленого власного інтересу); функціоналізму (розуміння історії як єдиного механізму досягнення рівноваги в політичному просторі); інструменталізму (визначення процесу ухвалення рішень та розподілу ресурсів як вузлової проблеми функціонування політичного простору) (March, Olsen, 1984:735). Опираючись на розуміння неоінституціоналізму як «узагальненого підходу до вивчення політичних інститутів, набору теоретичних ідей та гіпотез, що стосуються відносин між інституціональними характеристиками агентів політики, їх [інституціональними] діями та змінами» (March, Olsen, 2005), дослідницький інструментарій нашого дослідження був сформований на основі однієї з течій історичного напрямку неоінституціоналізму, в якому формування і зміни політичних інститутів по-

зиціонуються як процес, що відбувається згори до низу, тому основна увага приділяється діям еліт, лідерів, груп інтересів, які не тільки самі приймають владні рішення і створюють структури влади, але і виробляють ідеї, що визначають характер дій всіх інших учасників політики (Skowronek, Orren, 1994).

Виклад результатів дослідження. З початком військової агресії росії проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 Ч. 1 Ст. 106 Конституції України (Верховна Рада України, 1996) та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2015), Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (Офіційне інтернет-представництво Президента України), в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан. Згідно з положеннями Ст. 83 Конституції України (Верховна Рада України, 1996) у разі підписання Президентом України Указу про введення воєнного чи надзвичайного стану, Верховна Рада України у дводенний строк збирається на засідання без скликання. В умовах воєнного стану, відповідно до Ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2015) Верховна Рада України продовжує діяти виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України. Ст. 12 даного Закону визначає, що в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України працює в сесійному режимі.

З метою забезпечення безперервної роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та воєнного стану в Україні, 23 лютого 2022 р. парламент ухвалив, внесений народним депутатом України Д. Арахамією, проект постанови «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022к), яким визначався формат та порядок організації парламентської діяльності. Зокрема, було визначено, що функціонування Верховної Ради України має здійснюватися у режимі пленарних засідань, через роботу в її комітетах, тимчасових спеціальних та слідчих комісіях, в депутатських фракціях та групах, у формі відряджень народних депутатів України. Тоді, коли відповідно до календарного плану сьомої сесії ІХ скликання (Верховна Рада України, 2022g), проведення пленарних засідань не передбачено, вони можуть проводитися за

пропозицією Погоджувальної ради депутатських фракцій та груп, засідання якої скликається Головою Верховної Ради України або його заступниками. Організація діяльності українського парламенту в умовах воєнного стану мала забезпечуватися невідкладним проведенням засідань комітетів та тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради, на яких здійснюється підготовка для розгляду питань порядку денного пленарних засідань. Важливим елементом даного нормативного акту було те, що Постанова набирала чинності з дня введення в Україні воєнного стану та мала діяти до його скасування.

Вже наступного дня, 24 лютого 2022 р., коли розпочалася нова фаза агресії росії проти України, існуючий комплекс правових норм дозволив Верховній Раді України ухвалити постанову «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року» (Верховна Рада України, 2022l), якою було внормовано особливості діяльності українського парламенту під час сьомої сесії.

64

У вересні 2022 р. стало очевидним, що забезпечення належної організації роботи Верховної ради України під час восьмої сесії ІХ скликання потребувало перегляду та уточнення. Проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022e) був внесений на розгляд за ініціативою народних депутатів України Р. Стефанчука (голова Верховної Ради України), О. Корнієнко (перший заступник Голови Верховної Ради України) та О. Кондратюк (заступник Голови Верховної Ради України) 5 вересня 2022 р. та спрямовувався на «організаційно-правове забезпечення роботи Верховної Ради України під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022e). Ініціатори внесення проекту Постанови запропонували встановити: по-перше, що Верховна Рада України ІХ скликання працює у режимі одного пленарного засідання під час проведення восьмої сесії, що триває до припинення (скасування) воєнного стану, однак не пізніше, ніж до початку наступної чергової сесії діяльності Верховної Ради України ІХ скликання; по-друге, що Голова Верховної Ради України оголошує перерву в триваючому пленарному засіданні, визначає час та місце його продовження, за потреби визначає спосіб голосування народних депутатів України; по-третє, що засідання Погоджувальної ради депутатських

фракцій та депутатських груп у Верховній Раді IX скликання скликаються Головою Верховної Ради України за потреби; по-четверте, що для здійснення законопроектної роботи, підготовки та попереднього розгляду питань, що віднесені до повноважень парламенту України та виконання ним контрольної функції у встановленому порядку скликаються засідання комітетів (тимчасових спеціальних комісій або тимчасових слідчих комісій) Верховної Ради України, які невідкладно проводяться під час перерви у пленарному засіданні.

В процесі застосування процедури обговорення проекту Постанови, Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України підтримав пропозицію Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука про необхідність доповнення тексту проекту в частині розширення кола суб'єктів ініціативи скликання засідання Погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України IX скликання. Зокрема, право такої ініціативи, крім Голови Верховної Ради України, закріплювалося за вимогою трьох депутатських фракцій (депутатських груп) (Верховна Рада України, 2022a). Проект Постанови з правками, внесеними Комітетом з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України був підтриманий 288 народними депутатами 6 вересня 2022 р. (Верховна Рада України, 2022i). Зауважимо, що поставлене на голосування питання організації роботи парламенту під час чергової сесії було неоднозначно сприйнято народними депутатами фракції політичної партії «Європейська солідарність» (21 член фракції утримався) та фракції політичної партії «ГОЛОС» (7 членів фракції утрималися) (Верховна Рада України, 2022c). Але, за Постанову, якою врегульовано принципи організації діяльності Верховної Ради в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану проголосували всі 342 присутніх в сесійній залі народних депутатів України (Верховна Рада України, 2022d).

Організація діяльності Верховної Ради України в умовах воєнного стану активно дискутувалася і в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн-голосування народних депутатів. Зауважимо, що перша ініціатива запровадження такої можливості була зроблена під час першої хвили пандемії COVID-19 навесні 2020 р. народними депутатами Р. Стефанчуком (тоді – заступник голови Верховної Ради) та М. Стефанчуком. У зареєстрованому

законопроекті був покроково деталізований процес організації пленарного засідання Верховної Ради України та засідання парламентського комітету в режимі відео конференції їх застереженням, що такий формат «може проводитися виключно з метою розгляду законопроектів, проектів інших актів, які мають особливу важливість і пов'язані з запобіганням виникненню і поширенню, локалізацією і ліквідацією спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), забезпеченням національної безпеки та оборони, економічного добробуту та прав людини» (Верховна Рада України, 2020). Проте, у висновку Головного науково-експертного управління парламенту, зазначалося, що попри ситуативну невідповідність чинного законодавство новим викликам та швидким змінам ситуації, законопроект містить «проблематичні моменти»: (1) пропонуваній режим відеоконференції не відповідає нормам ч. 2 ст. 84 Конституції України, відповідно до яких рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях, організація та проведення яких закріплені регламентними нормами; (2) пропонуваній режим відеоконференції містить ризики щодо забезпечення гарантій захисту народного депутата України від стороннього тиску та вільного волевиявлення під час його голосування, що передбачено конституційним та регламентним порядком реалізації повноважень народного депутата України; (3) положення законопроекту повною мірою не визначають особливості роботи парламентського комітету Верховної Ради України в режимі відеоконференції (Апарат Верховної Ради України, 2020). Відтак, 1 вересня 2020 р. законопроект був знятий з розгляду, але в парламентській практиці режим відеоконференції був інтегрований в режим засідань комітетів Верховної Ради, що активізувало їх роботу в умовах підвищених ризиків, спричинених COVID-19.

Друга спроба запровадження механізму віддаленої (дистанційної) участі народних депутатів у пленарних засіданнях Верховної Ради України в режимі відеоконференції була здійснена Головою українського парламенту Р. Стефанчуком в березні 2022 р., тобто під час дії воєнного стану. Цього разу, суб'єкти законодавчої ініціативи винесли на розгляд парламенту не окремий законопроект, а запропонували внести зміни до Регламенту діяльності Верховної Ради України, якими легалізувати проведення дистанційних пленарних засідань парламенту (Верховна Рада України, 2022). З огляду на повномасш-

табну агресію росії, Верховна Рада, як законодавчий орган, потребувала вироблення особливих механізмів забезпечення ефективної та стабільної діяльності. Співавторами законодавчої ініціативи Р. Стефанчука стали 241 народний депутат, серед яких 196 представляли парламентську фракцію політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Прикметно, що серед співавторів значилися прізвища народних депутатів О. Волошина та І. Васильковського, які, як депутати-втікачі, не були присутніми на засіданнях парламенту від лютого 2022 р.

Цілями організаційної інновації автори законопроекту визначили «забезпечення роботи законодавчого органу у разі неможливості присутності народних депутатів України в будинку Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022). Умовами застосування норм законопроекту чітко були названі умови воєнного стану, за яких пленарні засідання можуть проводитися в дистанційному форматі – віддалено в режимі відеоконференції, за обов'язкової відеофіксації народних депутатів України, які он лайн приєдналися до участі в такому засіданні. Відкритість і гласність дистанційного засідання, відтак публічний характер діяльності українського парламенту, якщо не проводиться закрите засідання, мають забезпечуватися шляхом його прямої трансляції засобами телебачення, радіомовлення та офіційного веб-сайту Верховної Ради України. Законопроектом був запропонований відповідний дистанційному формату механізм проведення голосування: «шляхом підняття руки із зазначенням народним депутатом України позиції «за», «проти» або «утримався». Після кожного голосування народного депутата України визначений Лічильною комісією представник з її складу повідомляє про те, що волевиявлення народного депутата України зафіксовано. Після завершення голосування всіма народними депутатами України, які беруть участь у дистанційному засіданні Верховної Ради України в режимі відеоконференції, Голова Лічильної комісії або визначений Лічильною комісією представник з її складу доповідає про результати голосування за законопроект, проект іншого акта, після чого головуєчий оголошує рішення, прийняте Верховною Радою України» (Верховна Рада України, 2022f). Відповідно до законопроекту, до порядку денного дистанційного засідання Верховної Ради не можуть бути включені питання про: (1) внесення змін до Конституції України; (2) дострокове припинення повноважень Президента України; (3) питання укладення миру та пов'язаних питань; (4) проекти актів українсько-

го парламенту, необхідність ухвалення яких пов'язана з укладанням мирних угод. Прикінцевими положеннями проектувалося, що для забезпечення організації діяльності Верховної Ради України замість системи віддаленого підключення у режимі відеоконференції може бути використана спеціальна електронна система віддаленої роботи з можливістю проведення голосування та визначення його результатів. Але, Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України, 2022) та Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, 2022) висловили занепокоєння та низку застережень, які вказують на невідповідність законопроекту нормам Конституції України та національної системи права.

68

Попри готовий проект постанови, «Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022g) не був внесений до порядку денного роботи парламенту, оскільки за таке рішення проголосували тільки 178 народних депутатів. Але, ідея нормативно-правового врегулювання організації дистанційної роботи Верховної Ради в режимі пленарних засідань досить активно циркулює в дискурсивному просторі та медійному середовищі. Власне, основним ньюсмейкером в цій царині є Голова Верховної Ради Р. Стефанчук, який з певною періодичністю артикулює дану проблему. Зокрема, ще в травні 2020 р. народний депутат, наголошуючи, що дискусію щодо організації дистанційного режиму пленарних засідань необхідно продовжувати, запропонував парламентській опозиції підготувати свій законопроект («... є депутати з опозиції, які переживають, що цей законопроект може бути використаний не на благо. Я запропонував їм: подавайте альтернативні законопроекти і пропишіть там усі запобіжники до тих проблем, яких ви боїтеся. Якщо дійдемо згоди, ми приймемо ваш документ. Тому що це закон не про узурпацію, це закон про можливості» (Слуга народу, 2020); в липні 2022 р. Р. Стефанчук, на своїй сторінці в соціальній мережі написав, що це питання не знято з порядку денного. Зараз ми маємо більш нагальні проблеми ... Проте із часом обов'язково повернемося до обговорення питання щодо дистанційного голосування. Ми всі розуміємо, що в умовах повномасштабного вторгнен-

ня росії нам треба мати запобіжники, які забезпечать повноцінну роботу єдиного законодавчого органу в державі» (Facebook, 2022a); в листопаді 2022 р. Голова Верховної Ради зауважив, що парламент вимушений буде повернутися до розгляду питання про можливість проведення пленарних засідань парламенту в дистанційному режимі, але серед народних депутатів відсутній консенсус, який дозволить винести сформульовані у вигляді законодавчої ініціативи пропозиції на голосування: «Але я залишаюся при своїй думці, тому що потрібно йти і рухатися вперед, а не дивитися назад і голосувати свічками, бюлетенями або ще чимось» (Інтерфакс-Україна, 2022).

На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Наразі, розроблений законопроект містить низку неточностей, що закладають ризики для законотворчої діяльності та дієвості системи представництва інтересів громадян України, зокрема і в умовах воєнного стану.

Особливості організації діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану відображені і в характері її законотворчої діяльності. Попри початок росією повномасштабної війни проти України, конституційна більшість народних депутатів продовжила працювати в сесійній залі, що забезпечило неперервність законотворчого процесу, а відтак легальність та легітимність ухвалених парламентом рішень. За рік повномасштабної війни у Верховній Раді України відбулося 46 засідань, які часом переривалися через повітряну тривогу та необхідність перейти в укриття (Верховна Рада України, 2022о), на яких за даними Державної аудиторської служби України у період з 24 лютого 2022 р. по 20 лютого 2023 р. було прийнято 473 Законів України та Постанов Верховної Ради України, з яких 348 – у 2022 р. (Державна аудиторська служба України, 2022) та 37 – у 2023 р. (Державна аудиторська служба України, 2022а). Близько 40 % проголосованих рішень ухвалювалися конституційною більшістю голосів.

Зміна формату законотворчої діяльності відбулася в період з кінця лютого 2022 р. до кінця серпня 2022 р., тобто до завершення роботи 7 сесії парламенту ІХ скликання. Упродовж цього часу ствердився новий формат роботи – турборежим, для якого характерною є низ-

ка ознак. По-перше, турборежим діяльності Верховної Ради України позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України (229 тільки за 7 сесією IX скликання). За оцінками Лабораторії законодавчих ініціатив, співвідношення кількості прийнятих до розглянутих законопроектів зросло на 18 %, а співвідношення кількості розглянутих до кількості зареєстрованих – на 16 % (Лабораторія законодавчих ініціатив, 2022).

70

По-друге, турборежим позначений зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою регламентом процедурою їх розгляду: (1) 59 % законопроектів були прийняті за одне читання, 41 % – пройшли два читання; (2) 90 % законопроектів, прийнятих за одне читання, народні депутати розглядали менше 2 хв, а кожен другий – близько 41 сек; (3) половина законопроектів, що пройшли два читання, розглядалися в сесійній залі менше 6 хв. (Верховна Рада України, 2022п). Половина всіх законопроектів були прийняті менше ніж за 8 днів, тоді як на попередніх сесіях роботи Верховної Ради України цей показник в середньому становив 68,5 днів. 5 законопроектів були підтримані народними депутатами в день їхньої реєстрації, а 12 – наступного дня після реєстрації, що пояснюється ситуативним політичним консенсусом щодо питань оборони та безпеки України, необхідністю оперативного реагування на виклики повномасштабної війни, реальними загрозами безпеці народних депутатів під час проведення пленарних засідань Верховної Ради. Турборежим суттєво прискорив життєвий цикл законопроектів на етапах їх розгляду в парламентських профільних комітетах та експертно-аналітичних підрозділах Верховної Ради України й під час політичного погодження між парламентськими фракціями і групами.

По-третє, турборежим в умовах воєнного стану спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів (наприклад, упродовж роботи 7 сесії було зареєстровано 612 законопроектів), а сам режим воєнного стану принципово оновив порядок денний. Пріоритетними напрямками діяльності Верховної Ради України стали питання національної безпеки, перерозподілу видатків державного бюджету, підтримка економіки та охорона правопорядку.

По-четверте, в період 24 лютого 2022 р. – 22 лютого 2023 р. у Верховній Раді було зареєстровано 1686 законопроектів та постанов, з яких: 1489 були законодавчою ініціативою народних депутатів

України, 131 – Кабінету міністрів України, 66 – Президента України (Саліженко, 2023), тобто домінує законодавча ініціатива народних депутатів. Зазначимо, що 28 з 30 ухвалених Законів, ініційованих Президентом, стосувалися ратифікації або затвердження Указів, 2 мали символічне значення.

По-п'яте, режим турбоактивної діяльності українського парламенту мав і зворотній бік, відображений у зростанні частки порушень процедури законотворчості діяльності. За оцінками експертів, прийняття двох третин всіх Законів України під час 7 сесії відбулося з порушеннями парламентської процедури (Лабораторія законодавчих ініціатив, 2022), спричиненими необхідністю термінової адаптації національного законодавства до умов воєнного стану. Водночас, встановлений Ст. 94 Конституції України п'ятнадцятиденний строк підписання проголосованого в парламенті закону Президентом України, за перше півріччя війни був порушений 37 разів (16,4 % випадків), що вказує на актуальність вироблення спеціальних законодавчих процедур, що можуть застосовуватися в умовах воєнного стану або війни. Режим турбоактивності спровокував генерування й застосування особливої парламентської практики, як то ухвалення «віялових» законів, коли в одному законі об'єднані кілька різних предметів регулювання, відтак, і різні за змістом закони. Приміром, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022g) в першому читанні стосувався особливостей розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. На етапі внесення поправок до законопроекту в другому читанні були додані положення, що розширювали повноваження Верховної Ради України та Президента України. Тобто додані до другого читання положення, стосувалися іншого предмету регулювання та частково порушували норми Конституції України, оскільки розширювали повноваження і Верховної Ради України, і Президента України. Оновлення сукупності повноважень всіх гілок влади в Україні може відбуватися тільки через внесення змін до Конституції України, що під час воєнного стану заборонено. Відтак, з метою виключення потенційно можливих негативних наслідків, після скасування воєнного стану в Україні необхідно буде здійснити ревізію ухвалених нормативно-

правових актів, насамперед тих, що приймалися з порушенням процедури.

Зважаючи на те, що діяльність ВР України має публічний характер й передбачає систематичне інформування українського суспільства про характер та результати її діяльності, перед українським парламентом постало питання забезпечення його інформаційно-комунікаційної діяльності в критичних умовах правового режиму воєнного стану. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (Верховна Рада України, 1997) визначає процес висвітлення діяльності органів державної влади в Україні як «одержання, збирання, створення, поширення, використання і зберігання інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб про роботу цих органів» (Верховна Рада України, 1997), а порядок висвітлення, як розклад, обсяг, форми і методи оприлюднення відомостей в межах визначених законом квот часу, газетних (журнальних) площ та виділених коштів. Ст. 9 цього Закону прописує й особливості (порядок і форми) висвітлення діяльності Верховної Ради України засобами масової інформації, що визначаються окремою Постановою Верховної Ради України на період її повноважень чергового скликання. До повноважень Голови парламенту законодавець відніс організацію роботи Апарату Верховної Ради щодо укладання договорів з телерадіоорганізаціями про висвітлення діяльності українського парламенту.

Особливості інформаційно-комунікаційної діяльності українського парламенту в умовах воєнного стану визначаються Конституцією України, низкою законів України (Закон України «Про інформацію» (Верховна Рада України, 1992), Закон України «Про доступ до публічної інформації» (Верховна Рада України, 2011), Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (Верховна Рада України, 1997), Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022m)), указів Президента України щодо введення в дію рішень РНБО України з реалізації єдиної інформаційної політики в Україні в умовах воєнного стану та постанов Верховної Ради України (Офіційне інтернет-представництво Президента України, 2022a).

З метою інформування українського суспільства про політико-правові процеси, діяльність законодавчого органу влади в умовах воєнного стану та забезпечення інтересів національної безпеки України 6 вересня 2022 р. Верховна Рада ухвалила постанову «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h). Нормами цієї постанови визначалося, що на період дії воєнного стану в інтересах національної безпеки та з метою забезпечення безпеки народних депутатів України та апарату Верховної Ради, здійснення прямої трансляції пленарних засідань парламенту може бути обмежено відповідно до принципів реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Відповідно, з метою посилення інформаційної політики Української держави, протидії пропаганді російського агресора та більш повного та комплексного інформування українського суспільства про соціально-політичні та військові процеси були уточнені завдання Парламентського телеканалу «Рада». Зокрема, були внесені зміни до п. 4 Постанови Верховної Ради «Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання» (Верховна Рада України, 2019), відповідно до яких на парламентський телеканал покладалося завдання забезпечення створення та трансляції новин, інформаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів в рамках єдиних інформаційних платформ стратегічних комунікацій та національних інформаційних марафонів, спрямованих на реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Організація та проведення офіційних виступів та виголошення заяв керівництва Верховної Ради, брифінгів народних депутатів покладалася на Апарат Верховної Ради України в одному з адміністративних будинків поза межами постів охорони, встановлених для охорони й оборони території, що прилягає до адміністративного будинку українського парламенту (Верховна Рада України, 2022h).

Такий підхід до організації висвітлення роботи Верховної Ради України був неоднозначно сприйнятий народними депутатами, які не входили до парламентської більшості, сформованої парламентською фракцією політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Якщо народний депутат України А. Герус (голова комітету з питань енергетики та житлово-комунального господарства) вважав, що в організації комунікаційної складової діяльності українського парламенту принципи інформаційної відкритості не порушені («Всі засідання нашого

комітету відбуваються з онлайн-трансляцією в YouTube. Ми працюємо та зберігаємо комунікацію з журналістами та учасниками ринку і намагаємось досить швидко реагувати на наявні питання, надавати відповідь та пояснювати логіку прийняття рішень. ... З боку нашого комітету та з боку депутатів комунікація триває. Війна не привід для того, щоб зменшувати комунікації, їх потрібно навпаки збільшувати, особливо в складних ситуаціях» (Герус, 2022), то за оцінками віцепікерки Верховної Ради, народної депутатки від фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» О. Кондратюк, «навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закритися від людей» (Батьківщина, 2022). Відтак, О. Кондратюк не голосувала за постанову «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h), наголошуючи, що вона «суперечить цінностям народовладдя, прозорості ухвалення рішень, відкритості Парламенту як інституції. Це рішення підриває довіру суспільства до Парламенту, яку він здобував у дуже непростих умовах з перших днів повномасштабного російського вторгнення» (Facebook, 2022). Підкреслюючи, що Верховна Рада України підтвердила свою ефективність та політичну спроможність як державної інституції, зокрема і щодо інформаційної оборони країни, віцепікерка наголосила, що громадяни України високо поцінують інформаційну відкритість законодавчого органу в умовах воєнного стану. Тому український парламент не може звужувати спектр інформаційно-комунікаційних каналів, а Парламентський телеканал «Рада» повинен і надалі систематично інформувати громадян про діяльність парламенту, наприклад, шляхом трансляції його пленарних засідань у запису.

І хоча Постанову Верховної Ради «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h) в повному складі не підтримали народні депутати фракції політичної партії «Європейська солідарність» та фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Верховна Рада України, 2022b), на нашу думку, вона сформувала баланс між європейським цінностям відкритості державних інституцій та умовами російської агресії в Україні, в яких мав здійснювати свою діяльність український парламент. Дійсно, масштаб політичних парламентських дебатів та дискусій звужувався відсутністю прямих трансляцій засідань Верховної ради, в умовах

воєнного стану та турборежиму законодавчої діяльності комунікаційний супровід законодавчої діяльності має спрямовуватися на мінімізацію конфліктогенного потенціалу міжфракційних дебатів.

Висновки. Здійснений аналіз процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави довів, що для українського парламенту характерний високий рівень інституційної стійкості та політичної спроможності.

Вивчення політичного дискурсу змін в організації діяльності Верховної Ради України в умовах російської агресії довело, що ця проблема активно дискутувалася парламентськими фракціями в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн голосування народних депутатів України. На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Наразі, законодавчі ініціативи містять низку неточностей, що закладають ризики для законотворчої діяльності та дієвості системи представництва інтересів громадян України засобами цифрових парламентських комунікацій в частині ухвалення політичних рішень.

Дослідження оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності вказує, що воно відбувалося засобами турборежиму, який: позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України; характеризується зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою Регламентом процедурою їх розгляду; спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів, призвів до зростання частки порушень процедури законотворчості діяльності. Тому, з метою виключення потенційно можливих негативних наслідків, необхідно буде здійснити ревізію ухвалених нормативно-правових актів, насамперед тих, що приймалися з порушенням процедури.

Аналіз динаміки форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану вказує на необхідність поширення інформації про зміст законодав-

чої діяльності українського парламенту на тільки в комунікаційному просторі зацікавлених цільових аудиторій.

Джерела та література:

1. Апарат Верховної Ради України (2020). Головне науково-експертне управління. Висновок на проект Закону України «Про підстави та порядок проведення пленарних засідань Верховної Ради України та засідань комітетів Верховної Ради України в режимі відеоконференції на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». До реєстр. № 3250 від 20.03.2020 Народні депутати України Р. Стефанчук, М. Стефанчук. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/60251>

2. Батьківщина (2022). Олена Кондратюк: Навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закриватися від людей. URL: <https://ba.org.ua/olena-kondratyuk-navit-v-umovah-voeynogo-stanu-nepripustimo-nagluxo-zakrivatisya-vid-lyudej/>

3. Верховна Рада України (1992). Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

4. Верховна Рада України (1996). Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

5. Верховна Рада України (1997). Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації. Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Верховна Рада України (2011). Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

7. Верховна Рада України (2015). Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

8. Верховна Рада України (2019). Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верхо-

вної Ради України від 30 серпня 2019 р. № 26-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-20#Text>

9. Верховна Рада України (2020). Проект Закону про підстави та порядок проведення пленарних засідань Верховної Ради України та засідань комітетів Верховної Ради України в режимі відеоконференції на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). №. 3250 від 20.03.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1681>

10. Верховна Рада України (2022). Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 від 08.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39176>

11. Верховна Рада України (2022a). Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. Висновок на проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану», внесений народними депутатами України: Головою Верховної Ради України Стефанчуком Р.О., Першим заступником Голови Верховної Ради України Корнієнком О.С., Заступником Голови Верховної Ради України Кондратюк О.К. (реєстр. № 7736 від 05.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462921>

12. Верховна Рада України (2022b). Поіменне голосування про проект Постанови про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану (№7739) – в цілому. 06.09.2022, 13:41. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20914

13. Верховна рада України (2022c). Поіменне голосування про проект Постанови про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану (№7736) – в цілому з урахуванням пропозицій Комітету 06.09.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20890

14. Верховна Рада України (2022d). Поіменне голосування про розгляд за скороченою процедурою проекту Постанови про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану (№7105). 23.02.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=19153.

15. Верховна Рада України (2022e). Постанова Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану». Проект Вноситься народним депутатом України Головою Верховної Ради України Стефанчуком Р.О., Народним депутатом України, Першим заступником Голови Верховної Ради України Корнієнком О.С., Народним депутатом України, заступником Голови Верховної Ради України Кондратюк О.К. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1461900>

16. Верховна Рада України (2022f). Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України». № 2д9/1-2022/54482 від 05.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243887>

78
— 17. Верховна Рада України (2022g). Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

18. Верховна Рада України (2022h). Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 року № 2568-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text>

19. Верховна Рада України (2022i). Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної ради України від 6 вересня 2022 року № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-IX#Text>

20. Верховна Рада України (2022g). Про календарний план проведення сьомої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верховної Ради України 27 січня 2022 року № 2023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2023-20#n9>

21. Верховна Рада України (2022k). Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2022 р. № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>

22. Верховна Рада України (2022l). Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року. Постанова Верховної Ради України» від 24 лютого 2022 р. № 2103- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>

23. Верховна Рада України (2022m). Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. URL: № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

24. Верховна Рада України (2022n). Реєстр відкритих даних (Інформація щодо пленарних засідань Верховної Ради України). URL: <https://data.rada.gov.ua/open/data/meetings>

25. Верховна Рада України (2022o). Сьома сесія Верховної Ради України IX скликання. Лютий 2022 року – Серпень 2022 року. <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/79>

26. Герус, А. (2022). Важливо, щоб усі розуміли рішення, які приймаються в стінах парламенту. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363649>

27. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (2022). Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України». До № 7129 від 08.03.2022 Н. д. Р. Стефанчук та інші. URL: [https://itd.rada.gov.ua /billInfo/Bills/pubFile/1245206](https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206)

28. Державна аудиторська служба України (2022). Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435>.

29. Державна аудиторська служба України (2022a). Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. URL: [https://dasu.gov.ua/ua/ plugins/userPages/2703](https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703)

30. Інтерфакс-Україна (2022). Стефанчук про дистанційні засідання Ради: поки що не бачу консенсусу для голосування за цей законопроект. 27.11.1022. <https://interfax.com.ua/news /political/874934.html>

31. Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (2022). Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (реєстр. №7129 від 08.03.2022), внесений народним депу-

татом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України (всього 241 підпис). № 04-28/03-2022/56264 від 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247378>

32. Лабораторія законодавчих ініціатив (2022). Моніторинг роботи Верховної Ради ІХ скликання за 7 сесію (пів року війни). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Monitoring_7-9-1.pdf

33. Офіційне інтернет-представництво Президента України (2022). Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

34. Офіційне інтернет-представництво Президента України (2022а). Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Указ Президента України від 19.03.2022 № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

80

35. Саліженко, О. (2023). Річниця війни: як парламент рік працював в умовах воєнного стану. URL: <https://www.chesno.org/post/5519/>

36. Слуга народу (2020). Руслан Стефанчук про онлайн-голосування в Раді: я не планую відступати в цьому питанні. URL: <https://sluga-narodu.com/galina-tretyakova-inklyuzivne-suspilstvo-abo-rivni-mozhливosti-dlya-vsikh/>

37. Albrecht, F., Karlsson, C., Persson, T. 2021. “Examining Patterns of Political Opposition: Empirical Evidence from the Deliberations in the German European Affairs Committee”. *Parliamentary Affairs*. 74: 230–251.

38. Brunner, M. 2013. *Parliaments and legislative activity: Motivations for bill introduction*. Springer.

39. Christiansen, T., Griglio, E., Lupo, N. (Eds.). 2023. *The Routledge Handbook of Parliamentary Administrations* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003181521>

40. Copeland, G., Patterson, C. (Eds.). 1994. *Parliaments in the modern world: Changing institutions*. University of Michigan Press.

41. Facebook. 2022. Олена Кондратюк. Профіль. 6 вересня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/kondratiukolena/posts/pfbid0ntgNH28GYMi9hq4PFZxsVVRL3fdKM4pRhQqiSbk2TMEjdTqh5jRqyB7HEw2dnFMWl>

42. Facebook. 2022a. Ruslan Stefanchuk. Профіль. 19 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/pfbid0uqkaij4hpq65mx4xsc1ufyizkkm89equhzipqsp1tb6ky2dwufpfdjyqevw21ep2l>

43. Helms, L. 2008. "Studying parliamentary opposition in old and new democracies: Issues and perspectives". *The Journal of Legislative Studies*. 14(1–2):6–19.

44. Hohendorf, L., Saalfeld, T., Sieberer, U. 2020. "Oppositional strategies between cooperation and conflict: An analysis of opposition party voting in the German Bundestag, 1949–2013". In: Bukow, S., Jun, U. (eds.). *Continuity and change of party democracies in Europe* : 309–342.

45. Karlsson, C., Persson, T., Mårtensson, M. 2024. "Do Members of Parliament Express More Opposition in the Plenary than in the Committee? Comparing Frontstage and Backstage Behaviour in Five National Parliaments". *Parliamentary Affairs*. 77(1):173–195.

46. March, J. G., Olsen, J. P. "Elaborating the "new institutionalism". Centre for European Studies University of Oslo. Working Paper. March (11). URL: <http://www.unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf>

47. March, J., Olsen, J. 2005. "Elaborating the "New Institutionalism". ARENA, ARENA Working Papers. 10.1093/oxford/hb/9780199548460.003.0001.

48. March, J. G., Olsen, J. P. 1984. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *American Political Science Review*. 78(37):734–749.

49. Mochtak, M., Glaurdić, J., Lesschaeve, C. 2020. "Talking War: Representation, veterans and ideology in post-War parliamentary debates". *Government and Opposition*. 57(1): 148–170.

50. Mochtak, M., Muharemović, E. 2022. "The Abyss of Ethnic Division: Two Decades of Discussing War in the Parliament of Bosnia and Herzegovina". *Ethnopolitics*. 23(2):127–151.

51. Morley, J., Bayley, P. 2009. *Corpus-assisted discourse studies on the Iraq conflict: Wording the war*. Routledge.

52. Skowronek, S. Orren, K. 1994. "Beyond the Iconography of Order: Notes for a New Institutionalism". In: *The Dynamics of American Politics: Approaches and Interpretations*. Boulder.

53. Taylor, P., Murray, E., Albertson, K (Eds.). (2019). *Military past, civilian present*. Springer.

54. Troitiño, R. D. 2023. "The European Commission, the Council, and the European Parliament: Differentiated Theoretical Frame for the Digital

Revolution”. In: Troitiño, R. D., Kerikmäe, T., Hamulák, O. (eds). Digital Development of the European Union. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-27312-4_22

55. Wahl, T. 2024. “The Rise of Data and ai in Parliamentary Proceedings – The Norwegian Parliament, Stortinget”. International Journal of Parliamentary Studies. 4(1): 79–87.

References:

1. Aparat Verkhovnoi Rady Ukrainy (2020). Holovne naukovoekspertne upravlinnia. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro pidstavu ta poriadok provedennia plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy ta zasidan komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy v rezhymi videokonferentsii na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknnenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19)». Do reiestr. № 3250 vid 20.03.2020 Narodni deputaty Ukrainy R. Stefanchuk, M. Stefanchuk. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/60251>

82

2. Batkivshchyna (2022). Olena Kondratiuk: Navit v umovakh voiennoho stanu neprypustymo nahlukho zakryvatysia vid liudei. URL: <https://ba.org.ua/olena-kondratiuk-navit-v-umovax-voyennogo-stanunepripustimo-nagluxo-zakrivatisya-vid-lyudej/>

3. Verkhovna Rada Ukrainy (1992). Pro informatsiiu. Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

4. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy

5. 28 chervnia 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Verkhovna Rada Ukrainy (1997). Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii. Zakon Ukrainy vid 23 veresnia 1997 roku № 539/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2011). Pro dostup do publichnoi informatsii. Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 roku № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku. № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Pro poriadok vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 30 serpnia 2019 r. № 26-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-20#Text>

10. Verkhovna Rada Ukrainy (2020). Proiekt Zakonu pro pidstavy ta poriadok provedennia plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy ta zasidan komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy v rezhymi videokonferentsii na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknnniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19). №. 3250 vid 20.03.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1681>

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2022). Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy № 7129 vid 08.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39176>

12. Verkhovna Rada Ukrainy (2022a). Komitet z pytan Rehlamentu, deputatskoi etyky ta orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy. Vysnovok na proekt Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu», vnesenyi narodnymy deputatamy Ukrainy: Holovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy Stefanchukom R.O., Pershym zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Korniiienkom O.S., Zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Kondratiuk O.K. (reiestr. № 7736 vid 05.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462921>

13. Verkhovna Rada Ukrainy (2022b). Poimenne holosuvannia pro proekt Postanovy pro deiaki pytannia vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia v umovakh dii voiennoho stanu (№7739) – v tsilomu. 06.09.2022, 13:41. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20914

14. Verkhovna rada Ukrainy (2022c). Poimenne holosuvannia pro proekt Postanovy pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu (№7736) – v tsilomu z urakhuvanniam propozytsii Komitetu 06.09.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20890

15. Verkhovna Rada Ukrainy (2022d). Poimenne holosuvannia pro rozghliad za skorochenoiu protseduroiu proektu Postanovy pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh dii

nadzvychainoho ta/abo voiennoho stanu (№ 7105). 23.02.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=19153.

16. Verkhovna Rada Ukrainy (2022e). Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu». Proekt Vnosytsia narodnym deputatom Ukrainy Holovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy Stefanchukom R. O., Narodnym deputatom Ukrainy, Pershym zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Korniiienkom O .S., Narodnym deputatom Ukrainy, zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Kondratiuk O. K. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1461900>

17. Verkhovna Rada Ukrainy (2022f). Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy». № 2д9/1-2022/54482 від 05.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243887>

84

—

18. Verkhovna Rada Ukrainy (2022g). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2022 roku № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

19. Verkhovna Rada Ukrainy (2022h). Pro deiaki pytannia vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia v umovakh dii voiennoho stanu. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 6 veresnia 2022 roku № 2568-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text>

20. Verkhovna Rada Ukrainy (2022i). Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu. Postanova Verkhovnoi rady Ukrainy vid 6 veresnia 2022 roku № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-IX#Text>

21. Verkhovna Rada Ukrainy (2022g). Pro kalendarnyi plan provedennia somoi sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy 27 sichnia 2022 roku № 2023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2023-20#n9>

22. Verkhovna Rada Ukrainy (2022k). Pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh dii nadzvychainoho ta/abo voiennoho stanu Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>

23. Verkhovna Rada Ukrainy (2022l). Pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy u zviazku z aktom zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy 24 liutoho 2022 roku. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy» vid 24 liutoho 2022 r. № 2103-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>

24. Verkhovna Rada Ukrainy (2022m). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku. URL: № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

25. Verkhovna Rada Ukrainy (2022n). Reiestr vidkrytykh danykh (Informatsiia shchodo plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy). URL: <https://data.rada.gov.ua/open/data/meetings>

26. Verkhovna Rada Ukrainy (2022o). Soma sesiia Verkhovnoi Rady Ukrainy IX sklykannia. Liutyi 2022 roku – Serpen 2022 roku. <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/79>

27. Herus, A. (2022). Vazhlyvo, shchob usi rozumily rishennia, yaki pryimaiutsia v stinakh parlamentu. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363649>

28. Holovne naukovo-ekspertne upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy (2022). Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy». Do № 7129 vid 08.03.2022 N. d. R. Stefanchuk ta inshi. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206>

29. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2022). Monitorynh pryiniatykh zakonodavchykh aktiv ta postanov Verkhovnoi Rady Ukrainy. <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435>.

30. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2022a). Monitorynh pryiniatykh zakonodavchykh aktiv ta postanov Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703>

31. Interfaks-Ukraina (2022). Stefanchuk pro dystantsiini zasidannia Rady: poky shcho ne bachu konsensusu dlia holosuvannia za tsei zakonoproiekt. 27.11.1022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/874934.html>

32. Komitet z pytan Rehlamentu, deputatskoi etyky ta orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy (2022). Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy» (reiestr. № 7129 vid 08.03.2022), vnesenyi narodnym deputatom Ukrainy

Stefanchukom R.O. ta inshymy narodnymy deputatamy Ukrainy (vsoho 241 pidpys). № 04-28/03-2022/56264 vid 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247378>

33. Laboratoriia zakonodavchychkh initsiatyv (2022). Monitorynh roboty Verkhovnoi Rady IKh sklykannia za 7 sesiiu (piv roku viiny). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Monitoring_7-9-1.pdf

34. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy (2022). Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

35. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy (2022a). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 19.03.2022 № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

86 — 36. Salizhenko, O. (2023). Richnytsia viiny: yak parlament rik pratsiuvav v umovakh voiennoho stanu. URL: <https://www.chesno.org/post/5519/>

37. Sluha narodu (2020). Ruslan Stefanchuk pro onlain-holosuvannia v Radi: ya ne planuiu vidstupaty v tsomu pytanni. URL: <https://sluga-narodu.com/galina-tretyakova-inklyuzivne-suspilstvo-abo-rivni-mozhливosti-dlya-vsikh/>

38. Albrecht, F., Karlsson, C., Persson, T. 2021. “Examining Patterns of Political Opposition: Empirical Evidence from the Deliberations in the German European Affairs Committee”. *Parliamentary Affairs*. 74: 230–251.

39. Brunner, M. 2013. *Parliaments and legislative activity: Motivations for bill introduction*. Springer.

40. Christiansen, T., Griglio, E., Lupo, N. (Eds.). 2023. *The Routledge Handbook of Parliamentary Administrations* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003181521>

41. Copeland, G., Patterson, C. (Eds.). 1994. *Parliaments in the modern world: Changing institutions*. University of Michigan Press.

42. Facebook. 2022. Олена Кондратюк. Профіль. 6 вересня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/kondratiukolena/posts/pfbid0ntgNH28GYMi9hq4PFZxsVVRL3fdKM4pRhQqiSbk2TMEjdTqh5jRqyB7HEw2dnFMWl>

43. Facebook. 2022a. Ruslan Stefanchuk. Профіль. 19 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/pfbid0uqkaij4hpq65mx4xsc1ufyizkkm89equhzpqqsp1tb6ky2dwufpfdjyqevw21ep2l>

44. Helms, L. 2008. "Studying parliamentary opposition in old and new democracies: Issues and perspectives". *The Journal of Legislative Studies*. 14(1–2):6–19.

45. Hohendorf, L., Saalfeld, T., Sieberer, U. 2020. "Oppositional strategies between cooperation and conflict: An analysis of opposition party voting in the German Bundestag, 1949–2013". In: Bukow, S., Jun, U. (eds.). *Continuity and change of party democracies in Europe* : 309–342.

46. Karlsson, C., Persson, T., Mårtensson, M. 2024. "Do Members of Parliament Express More Opposition in the Plenary than in the Committee? Comparing Frontstage and Backstage Behaviour in Five National Parliaments". *Parliamentary Affairs*. 77(1):173–195.

47. March, J. G., Olsen, J. P. "Elaborating the "new institutionalism". Centre for European Studies University of Oslo. Working Paper. March (11). URL: <http://www.unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf>

48. March, J., Olsen, J. 2005. "Elaborating the "New Institutionalism". ARENA, ARENA Working Papers. 10.1093/oxford/hb/9780199548460.003.0001.

49. March, J. G., Olsen, J. P. 1984. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *American Political Science Review*. 78(37):734–749.

50. Mochtak, M., Glaurdić, J., Lesschaeve, C. 2020. "Talking War: Representation, veterans and ideology in post-War parliamentary debates". *Government and Opposition*. 57(1): 148–170.

51. Mochtak, M., Muharemović, E. 2022. "The Abyss of Ethnic Division: Two Decades of Discussing War in the Parliament of Bosnia and Herzegovina". *Ethnopolitics*. 23(2):127–151.

52. Morley, J., Bayley, P. 2009. *Corpus-assisted discourse studies on the Iraq conflict: Wording the war*. Routledge.

53. Skowronek, S. Orren, K. 1994. "Beyond the Iconography of Order: Notes for a New Institutionalism". In: *The Dynamics of American Politics: Approaches and Interpretations*. Boulder.

54. Taylor, P., Murray, E., Albertson, K (Eds.). (2019). *Military past, civilian present*. Springer.

55. Troitiño, R. D. 2023. "The European Commission, the Council, and the European Parliament: Differentiated Theoretical Frame for the

Digital Revolution”. In: Troitiño, R. D., Kerikmäe, T., Hamulák, O. (eds). Digital Development of the European Union. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27312-4_22

56. Wahl, T. 2024. “The Rise of Data and ai in Parliamentary Proceedings – The Norwegian Parliament, Stortinget”. *International Journal of Parliamentary Studies*. 4(1): 79–87.